

naučne revolucije i uloga primalne teorije u psihologiji

agustin gurza

Uprkos svojoj popularnosti, primalna teorija je kao škola misli ostala na rubu psihološke ustanove. Na psihološkim odeljenjima većine univerziteta, gde suvereno vladaju humanisti i bihevioristi, ona je uglavnom занemarena. A kada je akademija ne ignorise, teorija se sramoti kao naučno nagadanje i često svrstava u popularnu psihologiju zajedno sa est-om² ili Arica treningom, ili u umobolnu ekscentričnost zajedno sa hare krišna pokretom ili još bizarnijim oblicima meditacije. U tim

Kun je tada, kao mladi član Društva naučnih stipendista Harvardskog univerziteta, napustio svoja proučavanja u oblasti fizike i prebačio svoju pažnju na istoriju nauke. Njegove ideje o tom problemu razviale su se tokom decenije i, posle godinu dana provedenih u Centru za visoke studije na području društvenih nauka, konačno su se uoblikile. Govoreći o tom presudnom iskuštu Kun piše: »Boravak od godinu dana u zajednici koju su najvećim delom sačinjavali naučnici sa područja društvenih nauka postavio je pred mene neочекivane probleme razlika između takvih zajednica i onih gde su naučnici prirodnih nauka, među kojima sam stekao svoje obrazovanje. Posebno mi je palo u oči koliko puta i u kojoj meri je među naučnicima društvenih nauka dolazilo do otvorenih neslaganja u pogledu prirode legitimnih naučnih problema i metoda.« (str. 34)

Jedna očigledna kritika koja se može uputiti projektu kojeg sam se prihvatio jeste moje potpuno poverenje u Kunov model. Ako neko hoće da prihvati moje argumente, on mora prihvati Kunov model kao tačan opis naučnih promena, iako je to prilично revolucionarni pogled na nauku u poređenju sa drugim suprotnim gledištima i izazvao je sopstvenu kontroverziju među istoričarima nauke. U svakom slučaju, to je gledište koje se sve više prihvata i sada je gotovo standardno gradivo na grupama društvenih nauka na univerzitetu. Za onog koji prihvata primalnu teoriju, Kunova analiza ima poseban značaj jer opisuje programu u nauci kao dijalektički proces. Priroda tog procesa će postati uskoro jasna i bićemo u mogućnosti da razumemo, na primer, kako primalna teorija svoje postojanje duguje Fajdovoj teoriji, dok istovremeno zahteva odbacivanje Fajdove teorije da bi bila prihvaćena.

Kun uvedi dva osnovna koncepta koje je na početku potrebno definisati. Prvi, »normalna nauka« definiše se kao stanje naučnog razvoja u kome je celokupni istraživački rad čvrsto zasnovan na jednom ili više prethodnih naučnih dostignuća. Ta dostignuća moraju biti univerzalno

primalna teorija i terapija

Članak koji sledi nastao je pet godina pošto je američki psiholog Artur Džanov (Arthur Janov) otkrio primalni bol, formulisao primalnu teoriju i to objavio u svojoj prvoj (od dosad sedam) knjizi »Primalni krik« koja je prevedena i kod nas u izdanju »RAD« a 1980. godine. S obzirom da autor članka podrazumeva da je čitac upoznat bar sa osnovnim postavkama primalne terapije, potrebitno je tome posvetiti nekoliko rečenica.

Primalno gledište bi se moglo ukratko ovačko izložiti: Deti se rade sa realnim potrebama, realnim osećanjima. Ako se njegove potrebe ostvaruju i osećanja može slobodno da izražava, ono se razvija na zdrav način. Međutim, još od samog rođenja dete trpi razne povrede i lišavanje, tj. bol. Roditelji često ne osećaju njegove potrebe, zauzeti su drugim stvarima, isključuju bes na njega, imaju razna očekivanja, uslovjavaju ga, tuku, omaložavaju, ili ismejavaju. U takvim situacijama dete trpi veliki bol koji ne može da podnese i izrazi. Zato ga potiskuje i prestaje da bude svesno svojih pravih potreba i svojih pravnih osećanja. Umesto njih

ono izbacuje i postavlja svoje nerealno Ja, sa lažnim potrebama i osećanjima. U svom pokušaju da se one realne potrebe, osećanja i bol probiju do svesti i tela, oni to moraju da čine u generalizovanoj, pomerenoj ili smobilizovanoj formi, gradeći tako jedinstvenu psihopatološku simptomatologiju. Zato se izlječenje sastoji u doživljavanju bola i osećanja koja su ostala neizražena i potisнутa, kako bi čovek ponovo došao u kontakt sa svojim realnim Ja, tj. u kontakt sa svojim pravnim potrebama. To se radi u primalnoj terapiji kroz brojne »primale« u kojima se proživljavaju najpre skorija, a zatim sve ranija blokirana bolna osećanja, da bi se na kraju došlo do traumatskih situacija iz prvih meseci života, pa i do samog rođenja. Najveći patogeni uticaj imaju primalni bolesti sa rođenja jer su to prva iskustva i dete je tada najbespomoćnije i najpovredljivije. Najkratče rečeno, potisnuti (blokirani) bol je u korenu svih psihičkih i psihosomatskih poremećaja, a njegovo konačno doživljavanje i izražavanje u njegovom originalnom obliku i intenzitetu jeste suština procesa izlječenja.

U toku primalne terapije dolazi do izlječenja mnogih psihosomatskih poremećaja, kao i do korigovanja mnogih fizioloških funkcija za koje je obično misli da su genetski fiksirane. Želama porastu grudi, muškarca počne da nječe brada, a kod nekih pacijenata dolazi do ispravljanja kičme, korigovanja položaja vilice, itd. Objektivna ispitivanja stanja njihovog organizma pokazuju znatnu opuštenost, umireni rad srca, nižu telesnu temperaturu, opuštenje mišića, sniženje nivoa stresnih hormona u krvi, uravnoteženju moždanu aktivnost između hemisfera. Na subjektivnom planu, pacijenti izveštavaju o sledećim promenama: opušteniji su, imaju osećaj da su bistriji, osećaju svoje telo, dobro spavaju... Počinju da žive drugačijim načinom života. Kod umetnika dolazi do promene u sadržaju njihovog svaralaštva. Gotovo kod svih dolazi do velike redukcije seksualne napetosti. Stiču sposobnost punijeg doživljavanja svog života. Jednom rečju, oni osećaju da postaju sve više »ono što stvarno jesu«.

Primalna terapija je vrlo intiman i potresan

pokušajima odbacivanja teorije, dr. Džanov doživjava napade na svoju ličnost u kojima se često pribegava klevetama. Jeden profesor sa psihološkog fakulteta Kalifornijskog državnog univerziteta u Los Andeosu, jednom je rekao grupi svojih studenata da ne postoji naučna potvrda primalne teorije i da je dr. Džanov kao univerzitetski student pao na svojim kursevima iz metodologije. Naravno, nijedna od tih tvrdnji nije tačna. Ali teško je suprotstaviti se utisku koji je stvorio i ostavio za sobom taj profesor jer profesionalni psihološki časopisi retko, ukoliko uopšte i posvećuju prostor primalnim temama, i ni dr. Džanov niti dr. Holden³ nisu nikada objavili članak o primalnoj teoriji ili primalnoj terapiji u nekom od tih časopisa. Ukratko, privrženici primalne teorije čine jedan stvarno andergaund pokret koji opstaje uprkos psihološkom svetu.

Međutim, zbog toga ne treba žaliti. To je činjenično stanje. Svrha ovog eseja je da pokaže da, ukoliko je primalna teorija zaista revolucionarna, tada njen položaj u razvoju psihologije kao nauke i nije mogao biti drugačiji nego što jeste. I postaće jasno da je žustrina sa kojom drugi naučnici napadaju teoriju u stvari deo jednog normalnog procesa koji upravlja istorijskim razvojem svake nauke.

Model tog procesa kojim se ja koristim razvio je Tomas Kun (Thomas S. Kuhn) u svojoj knjizi »Struktura naučnih revolucija« štampanoj 1962. kao deo serije studija poznate kao Međunarodna enciklopedija ujedinjene nauke⁴. Sam Kunov interes za prirodu nauke i njen istorijski proces došao je na kraju njegovih diplomskih studija iz teorijske fizike, kada se ogledao u vodenju jednog eksperimentalnog kolegskog kursa u kome je fizičku nauku pojašnjavao nenaučnicima. »Na moje potpuno iznenadjenje«, piše on i predgovorom svog rada, »ovo izlaganje prevaziđene naučne teorije i prakse radikalno je uzdrmalo neke od mojih osnovnih koncepcija o prirodi nauke i o razlozima njene posebne uspešnosti.«⁵

prihvaćena od strane određene naučne zajednice kao kameni temeljci za daljni praktični rad na tom polju. Primeri ovakvih vrsta dostignuća je su ona koja je Aristotel opisao u »Fizici«, Ptolemaj u »Almagestu«, Njutn u delima »Principia« i »Optika«, Franklin u »Elektricitetu« i Lavozije u »Hemiji«. Ovi i njima slični radovi služili su neko vreme za definisanje ustanovljenih problema i metoda na jednom istraživačkom polju dolazećim generacijama. Oni su to mogli, kaže Kun, iz dva razloga: »Njihovo dostignuće bilo je u dovoljnoj meri bez prethodnog uzora da bi privuklo trajnu grupu sledbenika iz rivalskih načina naučne aktivnosti. Ono je, u isto vreme, bilo dovoljno otvoreno da bi ostavilo razne vrste problema za redefinisanih grupu praktičara da ih rešava.« (str. 50)

Sva takva dostignuća Kun naziva »paradigmama«, što predstavlja drugi osnovni pojam u njegovom radu. Normalnu nauku mogu sproviditi samo naučnici koji rade pod zajedničkom paradigmom i na taj način se podvrgavaju istim pravilima i standardima naučne prakse.

Upoznavši ova dva stava, možemo se upitati kako izgleda naučna aktivnost na jednom polju pre pojave njene prve paradigmе — to jest, pre nego što stanje normalne nauke postane moguće. Primerima iz prirodnih nauka, Kun pokazuje da pre-paradigmalu fazu svake nauke karakterišu fundamentalna neslaganja među njenim praktičarima. U proučavanjima na polju optike pre Njutna, na primer, postojale su neponumljive razlike među grupama naučnika, od kojih je svaka imala svoj sopstveni pogled na prirodu svetlosti. Jedna grupa je mislila da se svetlost sastoji od čestica koje potiču od materijalnih tela. Druga ju je shvatala kao promenu sredine koja posreduje između tela i oka, a treća kao interakciju sredine i zračenja iz oka. »Sve ove škole«, piše Kun, »u različita vremena su učinile krpne doprinose onome skupu pojmove, pojava i tehnike iz kojeg je Njutn izveo prvu skoru opšteprihvaćenu paradigmu za fizičku optiku.« (str. 53)

Kun tvrdi da se takva situacija ponavlja u svakoj nauci, naznačavajući da su »fundamentalna neslaganja karakterisala, na primer, proučavanje kretanja pre Aristotela i statike pre Arhimeda, proučavanje topote pre Bleka ili hemije pre Bojla i Boerhava (Boerhaave), kao i istorijske geologije pre Hatona (Hutton).« (str. 56)

Bilo bi sasvim umešno ako bih Kunovu analizu protegao na izučavanje psihologije pre Frojda. Nikada pre artikulacije Frojdovih teorija nije bilo niti jednog opšte prihvaćenog pogleda na prirodu mentalne bolesti. Umesto toga, brojne škole, od kojih su neke bile naučnije od drugih, prepirele su se oko osnovnih stvari. Jedna je na mentalnu bolest gledala kao na »neravnopravu telesnih sokova« tako da je depresija shvatana kao stanje nastalo prekomernim izlivom žući. Druga škola ju je smatrala (mentalnu bolest, prim. prev.) posledicom izmešanja organa, objašnjavajući histeriju pomeranjem materice. A bilo je i teoloških objašnjenja (koja su vrlo privlačna u pre-paradigmalnoj fazi svake nauke) da je iracionalno ponašanje rezultat davolskih uticaja. Čak je još krajem prošlog veka, Bendžamin Raš (Benjamin Rush), poznat kao osnivač američke psihijatrije, objašnjavao ludilo kao bolest krvnih sudova mozga tako da je svoje pacijente stavljao na bodljikavu stolicu kao terapiju koja je trebalo da deluje protiv nagomilavanja krvi u tim sudovima.

Iako je Frojd svakako imao svoje prethodnike (prvenstveno Brojer, Pjer Žane i Žan Martin Šarko), njegove teorije su trijumfovale kao opšte prihvaćena paradigma na tom polju. Zaista, moglo bi se reći da je Frojdovo delo zasnovalo psihologiju kao nauku. Frojdov rad je imao isti onakav uticaj na svom polju kakav su imali svi ostali radovi takvog značaja u drugim naukama. Prvo, starije škole su postepeno iščezile i naučna zajednica se ujedinila pod Frojdovom paradigmom. Počeli su da izlaze specijalizovani časopisi i da se osnivaju specijalistička udruženja, dok su se na univerzitetima ustanovljivali specijalistički programi. Ko-

lašenost psihičke strukture sa moždanom strukturon. Isto tako, ako mentalni poremećaj teorijski potiče od preterano razvijenog super ega ili od neobuzdanog ida, tada bi problem u terapijskoj praksi trebalo da glatko bude rešen tako da se te dve komponente srežu na svoju pravu mjeru. Iako je Edipov kompleks zaista centralni konflikt utemeljen u ljudsku prirodu, tada bi antropološka istraživanja Bronislava Malinovskog među stanovnicima Trobrijanskih ostrva trebalo da dokažu tu činjenicu.

Suvišno je reći, Frojdova teorija (preciznije, normalna nauka zasnovana na Frojdovoj paradigm) pala je na svim ovim pitanjima. Toliko mnogo zagonetki definisanih Frojdovom paradigmom odbijalo je rešenje tako uporno da su mnogi od njenih sopstvenih praktičara jasno prepoznali njen neuspeh. Taj neuspeh naterao je psihanalitičara E. Fuller Toreja (E. Fuller Torrey) da oglasi kako je »psihijatrija na samrti«, i, u skladu sa Kunovom analizom, Torej prepoznaće da je smrt prirodan proces potreban za razvoj nauke.⁷

Šta je tačno u prirodi tog procesa? To je pitanje koje su sebi mogu da već postavili neki čitaoci, jer ako većina naučnika provode svoje životne angažujući se u aktivnostima normalne nauke, iako te aktivnosti nemaju za cilj da otkriju novine u činjenicama i teoriji, kako će te novine ikada biti otkrivenе? Ovde smo suočeni sa očiglednim paradoxom, jer istraživanje u okviru normalne nauke, koja je u osnovi tradicionalna, oblikovano je tako da potpomogne i učvrsti usvojenu teoriju, u stvari redovno vodi revolucionarnim otkrićima. Naučnici sistematski otkrivaju nove i revolucionarne činjenice bez ikakvog svesnog traganja za njima. U stvari, ta otkrića su jedino i moguća onda kada naučnici tragaju i očekuju da nadu nešto drugo.

Razrešenje tog paradoxa postiže se u uvodenjem Kunovog koncepta nepravilnosti kao osnove naučnog otkrića. Nepravilna činjenica – činjenica koja nije predviđena ustanovljrenom paradigmom i koja se,

proces u toku koga se svaki čovek susreće sa mnogim bolovima iz svog detinjstva, koji su mu se dogodili, ali koje nije dozive. Primalni terapeuti prolaze kroz terapiju a zatim kroz napornu obuku da bi bili u stanju da različite pacijente relativno brzo dovedu do njihovih primalnih bolesti. Osnovni princip je princip direktnosti. Terapeut navodi pacijenta da priča o sebi i svom detinjstvu i u ključnim trenucima traži od njega da se direktno obrati svojim roditeljima (ili nekom od roditelja) izražavajući svoju dečju potrebu. Pacijent tada najčešće postaje sve uzremeni (pre-primalno stanje) i u jednom trenutku na vrhuncu napetosti »otkrije se« i počinje da po prvi put potupno doživljava neko svoje dečje osećanje (bol), na primer: »Voli me, voli me! ili »Ne idi, mama, ne idi! ili »Budi nežan prema meni, tata!« što je povezano sa konkretnim sećanjima iz prošlosti. Sve je to praceno sa mnogo suza, jecaja, pa i krikova i deluje autentično ali vrlo potresno.

Primalna terapija se sastoji iz dva dela: prvi, intenzivni period od tri nedelje i drugi period rada u grupi. Posle terapije, pacijenti nastavljaju da imaju primale kod kuće, mada, tokom godine, sve rede. Ipak, primalni pristup ostaje način života do kraja. U Primalnom institutu se organizuju i drugi oblici aktivnosti, na primer, »primalni seminar« na kojima post-primalni pacijenti diskutuju o svojim poku-

šajima da stečenim iskustvom pomognu svojoj sopstvenoj deci. Takođe, Primalni institut organizuje i »follow-up« sastanke širom Amerike i Evrope na kojima se svakih nekoliko meseci okupljaju bivši primalni pacijenti, rade zajedno terapiju i razmenjuju iskustva.

Otkriviš tu jednostavnu ali duboku istinu da bol u čoveku postoji sve dok se ne dozivi i da su dibile ljudske osećajnosti mnogo veće nego što se pod frojdovskom paradigmom misli. Džanov je sve više otkriva univerzum primalnih implikacija i o tome pisao u svojim narednim knjigama. Brzo je postalo jasno da primalna teorija ima dubinu i širinu psihohištice teorije, ali da je mnogo preciznija, jednostavnija, delotvorija, inspirativnija, itd. Izvanredno je širok opseg tema kojima se bavi i može da se bavi primalni pristup. O tome se kod nas malo zna, kako zbog nepoznavanja primalne literature, tako i zbog otpora koji je Džanov izazvao svojom isključivošću i radikalnošću stavova u svojoj knjizi »Primalni krik«. Gurza svojim člankom želi da pokaže upravo to da je otpor prima primalnom pristupu u zavničkim psihološkim i psihijatrijskim krugovima u stvari otpor prema novoj paradigm. Primalni pristup obuhvata teoriju svih psihogenih (psihičkih i psihosomatskih) bolesti, sistemsku terapiju, neurofiziološki aspekt patološkog procesa i procesa izleženja; preispitiva-

nje biloških pitanja iz genetike, filogenetskog i ontogenetskog razvoja čoveka, antropološke implikacije, sociološke i filozofske implikacije, medicinske implikacije i prvenstveno akuserске implikacije, itd. Primalni institut neprestano organizuje istraživački rad i rezultate objavljivanje o svojoj periodičnoj literaturi. Istraživanja objektivnih aspekta terapijskih promena kod primalnih pacijenata vrši se od strane nepristrenih istraživača, najčešće sa Kalifornijskog univerziteta u Los Andeosu (UCLA). Vrhunac pokusaja maksimalnog objektiviziranja terapijskih učinaka svakako predstavlja tzv. »Indeks razrešenja« pomoću koga je moguće kvantificirati delotvornost upravo za vršne primalne seanse na osnovu vrednosti pokazatelja vitalnih funkcija pacijenta pre i posle seance.

Ako uporedimo opravdane neprestane zahteve poslenika u psihoterapiji i psihologiji za što većom sistematičnošću terapijskog pristupa i što većim objektiviziranjem efekata određene psihoterapije sa onima što Džanov nudi, onda je zaista simptomatičan otpor zvaničnih psiholoških i psihijatrijskih institucija, prema primalnom pristupu, a članak Agustina Gurze tim više dobija na značaju.

Marjan Tosić

načno, jedna kruća definicija naučne grupe zasnovane na Frojdovoj paradigmama značila je da nijedan naučnik više ne treba da iz svog udruženja uvek iznova radi na izgradnju svoje oblasti, kao što je to bio slučaj u pre-paradigmalnoj fazi. Prvi principi su počeli da se prihvataju za istinu i naučna zajednica je počela da funkcioniše na osnovu opšte podržavane tvorevine verovanja. Tako je bio pre-paradigmalne faze (kada su sve činjenice izgledale podjednako važne i sakupljanje činjenica bilo više našumica delatnosti) manje ili više bio odstranjen. Frojd, kao Njutn, Aristotel i Blek, ujedinio je suprotstavljenje naučnike pod svoje dostignuće i uveo ih u prvi period normalne nauke u svojoj oblasti.

Jasno, revolucionarne paradigmne su retki dogadaji u istoriji nauke. Ogromna većina naučne aktivnosti predstavlja ono što Kun naziva »operacijama krpiljenja« kojima naučnici pokušavaju da odgovore na pitanja koja su pokrenuta paradigmom, povećaju slaganje između činjenica i teorije, i uopšte, ostvare veću preciznost za artikulaciju paradigmne. Ukratko, većinu nauke čini normalna nauka u kojoj se čini pokušaj da se priroda satera u kutiju prethodno načinjenu na osnovu paradigmne.

Kao što to Kun kaže: »Uspeh jedne paradigm... na početku velikim delom predstavlja obećavanje uspeha koji se može otkriti u izabranim i još nepotpunim primerima. Normalna nauka sastoji se u ostvarivanju tog obećanja...« (str. 66) Glavni empirijski i teorijski zadaci normalne nauke dolaze od unutrašnjih ograničenja paradigmne u njenoj sposobnosti da teoriju usaglaši prirodi, ograničenjima koja obezbeđuju očaravajuće i najizazovnije probleme te faze naučnog istraživanja.

Tada, po ustanovljenju Frojdove paradigmne, naučnici su se dati na posao da redefinisu teoriju, potvrđuju njenu predviđanja, poboljšavaju njenu usaglašenos sa prirodom i primenjuju njenе principe u teorijske svrhe. Ako je, kako je Frojd tvrdio, psihia zaista podešena na ego, super ego i id, tada bi neurološka istraživanja trebalo da dokažu usag-

jednom otkrivena, ne može objasniti pojmovnim sredstvima te paradigmne – može se pojaviti samo onda kada se normalnost dobro definise i dobro razume. Kun to ovako objašnjava: »Otkriće počinje sa pitanjem o nepravilnosti, to jest sa uvidanjem da priroda nekako narušava ona očekivanja koja paradaigma vlađa normalnom naukom podstiče. Ono se zatim produžava sa manje ili više širokim istraživanjem područja nepravilnosti. A završava se samo onda kada se data paradigmatička teorija tako prilagođi da ono što predstavlja nepravilnost postane ono što se očekuje.« (str. 100)

Slučaj o kome se radi je Junov opis otkrića X-zraka. Vredi ga u potpunosti citirati:

»Njegovu priču počinje onoga dana kada je fizičar Rentgen prekinuo svoje normalno istraživanje katodnih zrakova zbog toga što je primetio da zaklon od barijum-platinocijanida, na izvesnom odstojanju od njegovog zaštićenog aparata, sija dogod je proces pražnjenja u toku. Dalja istraživanja – koja su zahtevala sedam napornih nedelja, za koje vreme je Rentgen retko kad napaštao svoju laboratoriju – ukazivala su na to da uzročnik sijanja dolazi u pravim linijama iz katodne cevi, da radijacija bacu senku, da se ne može skrenuti pomoću magneta, i još mnogo što-šta drugo. Pre nego što je objavio svoje otkriće Rentgen je ubedio samoga sebe da njegov efekat ne zavisi od katodnih zrakova, već od nekog agensa koji ima bar neke sličnosti sa svetlošću.«

Rentgenovo otkriće počelo je uvidanjem da njegov zaklon sija onda kada ne bi trebalo da sija. U oba slučaja opažanje nepravilnosti – to jest jedne pojave za koju istraživača njegova paradigmna nije bila premila – odigralo je bitnu ulogu u pripremanju puta za opažanje navedeta.

»X-zraci su, međutim, pozdravljeni ne samo sa iznenadenjem, vec sa zgranjavanjem. Lord Kelvin ih je u prvi mah proglašio razradenom prevarom. Mada nisu mogli da sumnjuju u evidenciju, drugi su bili oči-

to preneraženi tim zracima. Iako X-zraci nisu bili zabranjeni od strane ustanovljene teorije, oni su duboko zadirali u strogo kanalisana očekivanja. Ta očekivanja, sugerisem, bila su implicitna u zamisli i interpretaciji ustanovljenih laboratorijskih procedura. Do 1890-tih godina katodno-zračna oprema bila je široko razvijena u brojnim evropskim laboratorijama. Ako je Rentgenov aparat proizveo X-zrake onda je i jedan broj drugih eksperimentatora morao već neko vreme da proizvodi te zrake i ne znajući za to. Možda su ti zraci, koji bi lako mogli da imaju i druge nepoznate izvore, bili upleteni u ponašanje koje je ranije objašnjavano bez pozivanja na njih. U najmanju ruku, nekoliko vrsta odavno poznatih aparata moraće u budućnosti da bude zaštićeno olovom. Prethodno završeni rad na normalnim projektima morao bi sada ponovo da bude urađen zato što su raniji naučnici propustili da sagledaju i kontrolišu jednu relevantnu promenljivu. X-zraci su u svakom slučaju otvorili jedno novo područje i tako su doprineli onome što predstavlja potencijalni domen normalne nauke.

»Ukratko, odluka da se upotrebi neki poseban deo aparata i da se upotrebi na poseban način, nosi u sebi, svesno ili ne, pretpostavku o tome da će nastati samo određene vrste prilika. Postoje kako instrumentalna tako i teorijska očekivanja i ona su u naučnom razvoju često igrala odlučujuću ulogu. Paradigmatske procedure i primene su nauči isto toliko neophodne koliko i paradigmatski zakoni i teorije i imaju jednake posledice. Oni neizbežno ograničavaju ono pojedino polje koje je, u ma koje određeno vreme, dostupno naučnom istraživanju. Uvidajući sve to, možemo istovremeno da sagledamo bitan smisao u kojem takvo otkriće kao što je otkriće X-zraka čini neizbežnom promenu paradigmne — pa prema tome promenu kako u procedurama tako i u očekivanjima — za jedan poseban segment naučne zajednice. Kao rezultat možemo, takođe, da shvatimo kako otkriće X-zraka može da izgleda, kao da mnogim naučnicima otvara jedan čudan novi svet i tako može vrlo efikasno da učestvuje u onoj krizi koja je vodila fizici 20. veka.« (105 — 110 str.)

Ovaj primer nam dopušta da izdvojimo karakteristike procesa kojim nova otkrića vode promeni paradigmne. Sada je jasno da taj proces započinje početnim prihvatanjem paradigmne teorije koja ustanovljava tradiciju istraživanja. Ta paradigmna obezbeđuje merilo za izbor problema koji će se rešavati, ona obezbeđuje garanciju da ti problemi imaju rešenje, ona utvrđuje pravila po kojima se ta rešenja moraju tražiti i često obezbeđuje predviđanje o tome kakva će ta rešenja biti. Normalna nauka napreduje prilično glatko u svom nastajanju rešavanja zagonetki sve dok se ne pojavi nepravilna činjenica. Ali nepravilnost se može prepoznati jedino na fonu obezbedenom paradigmom. Što je paradigm preciznija i dalekosežnija, obezbeđuje osjetljiviji pokazatelj nepravilnosti. Kada se naučna očekivanja uzdrmaju pojavom nepravilnosti, pažnja se intenzivno usmerava na nepravilnu činjenicu. Konačno, pojavljuje se nova paradigmna onda kada se stara pokaže nesposobnom da objasni novo otkrivenu pojavu, bez obzira na to koliko daleko doseže.

Kun zaključuje: »A sada bih ukazao na to da, ako priznamo taj proces, možemo najzad početi da sagledavamo zašto bi normalna nauka, traganje koje nije usmereno ka novitetima i koje u početku pokušava da ih potisne, ipak trebalo da bude tako efikasnata u izazivanju njihovog nastajanja.« (str. 113)

Taj stav sadrži suštinsku odliku dijalektičkog procesa. U društvenom razvoju, svaki stadijum¹ društva »sadrži seme svog sopstvenog uništenja«. U razvoju ličnosti, ukidanje neuroze podrazumeva dozivljavanje bola koji je tu neurozi prethodno proizveo. Tako u nauci, očigledno, tradicionalni tok normalne nauke priprema put za otkriće koje će uništiti tu tradiciju i ustanoviti novu.

Razmotrimo, najzad, otkriće primalnog bola i formulaciju primalne teorije koristeći se razumevanjem procesa naučnog otkrića. U svojim uvodnim stranicama »Primalnog krika« dr. Džanov opisuje svoju reakciju na prvi primal kom je prisustvovan na jednoj od njegovih konvencionalnih terapijskih grupa. To je reakcija čoveka potpuno zburjene pojavom koju nije bilo moguće objasniti nijednom teorijom u oblasti kojom se on bavi i sa kojom bi morao biti upoznat. Otkriće je bilo tako uznemirujuće, verujem, jer je predstavljalo identifikaciju nepravilne činjenice koja je zahtevala zbacivanje svih psiholoških teorija koje su tada bile poznate. Dr Džanov na toda možda nije znao, ali mu je sigurno bilo jasno da je nešto tu bilo strašno naopako. Baš kao što je Rentgenovo otkriće započelo prepoznavanjem da je njegov zastor »sijao onda kada, ne bi trebalo da sija«, Džanovljevo otkriće započelo je prepoznavanjem da je pacijent razrešio bolno sećanje plakanjem u agoniji kada to ne bi trebalo da je tako. Froidova teorija stvara očekivanje da će slamanjem odbrane biti oslobođene zločudne sile i da s zastrašujućim posledicama. Opažanje dr. Džanova da je slamanje odbrane zapravo proizvelo primalni bol i njegovo razrešenje predstavlja direktnu povredu teorijskih očekivanja froidovske paradigmne — ono predstavlja opažanje nepravilnosti za koju stara paradigmna nema objašnjenje. U tom smislu više nego slučajnost predstavlja činjenica da je dr. Džanov za vreme svoje karijere pročitao svaku reč koju je Sigmund Froid ikada napisao. Kao što Kun piše: »Novitet obično iskršava samo za onog čoveka koji je, znači precizno šta bi trebalo da očekuje, u stanju da prizna da je nešto posloškako ne treba.« (str. 114).

Sada smo u mogućnosti da vidimo kako je otkriće primalnog bola zahtevalo izvođenje jedne nove teorije koja u slučaju da bude prihvaćena, zahteva odbacivanje svih teorija koje su joj prethodile. Dijalektički proces zahteva da to bude tako. Pretpostavimo da naučni napredak nije dijalektičan i da se umesto toga on odvija na kumulativan način dodavanjem činjenice na činjenicu i otkrića na otkriće. (Kun primećuje da je to opšte prihvaćeni način gledanja na nauku koji se stalno obnavlja načinim udžbenicima.) Kada bi to bilo tako, tada bi sva naučna otkrića i teorije koje su do tada bile stvorene ostale kao dovršeni temelji kasnijeg rada. Jasno je, međutim, da je prihvatanje kopernikanske paradigmne zahtevalo potpuno odbacivanje svih geocentričnih teorija svemira koje su joj prethodile. Slično tome, kada su Njutnove optičke teorije jednom

postale opšte prihvaćene, nije više moglo biti nikakve koegzistencije sa prethodnim teorijama koje su na svetlost gledale drugačije od Njutna. Tada nije iznenadenje da bi prihvatanje primalne teorije kao paradigme u psihologiji zahtevalo odbacivanje svake druge teorije koja na primalni bol ne gleda kao na osnovni uzrok mentalne bolesti a na njegovo proživljavanje kao na izlečenje. To je ono što je nateralo dr. Džanova (koji u to vreme nije poznavao dinamiku Kunovog modela) da napiše: »Ako su zakoni koji upravljaju razvojem neuroze i psihoze specifični, tada ne može biti nikakve proizvoljnosti, nikakve lažne skromnosti ili lažnih demokratskih idealova, koji bi ostavili prostora za mnoge pristupe problemu. Može postojati samo jedan pristup.«⁸

Takvi i njima slični stavovi učinili su dr. Džanova nimalo simpatičnim među mnogim od njegovih kolega. Većina psihologa smatrala je da je krajnje arogantno to što Džanov govori da je pronasao način za izlečenje neuroze kada su gotovo svi drugi na tom polju već odustali od traganja za tim. U psihologiji je očaj dostigao takav nivo da se većina psihologa preusmerila na bavljenje simptomima (bijejvoristi su najočigledniji primer). Neki čak potpuno zaobilaze problem tvrdče da nema potrebe za izlečenjem jer na kraju krajeva bolest stvarno i ne postoji. Praktičari koji su skloni da kažu ovo zadnje postavljaju sebi kao cilj da pomognu svojim pacijentima da nauče da žive srećno sa svojim transvestizmom, homoseksualnošću ili priunudnim pranjem ruku.

Ali Kunova analiza pokazuje da naučni očaj — u psihologiji izražen kao odbacivanje traganja za izlečenjem — obuzima praktičare u svakoj oblasti kada su suočeni sa neuспектom paradigmom koja je vodila njihov rad. Stanje haosa i razočarenja koje uvek prethodi naučnim revolucionama raste u direktnoj proporciji sa nesposobnošću stare paradigmne da reši probleme koje je sebi postavila. Kun iznosi dobar primer za krizno stanje kada govorи o stanju u astronomiji u vreme Kopernika:

»U 16. veku Kopernikov saradnik Domeniko da Navara smatrao je da nikakav sistem tako nezgrapan i netačan kakav je postao ptolemajski ne može ni slučajno da govoriti istinu o prirodi. A sam Kopernik pisao je, u predgovoru svojoj knjizi *De Revolutionibus*, da je astronomska tradicija koju je nasledio na kraju stvorila pravo čudovište. Već u ranom 16. veku sve veći broj najboljih evropskih astronomi uvidao je da astronomska paradigmna podbacuje u primeni na svoje sopstvene tradicionalne probleme. To uvidjano bilo je preduslov za Kopernikovo odbacivanje ptolemajske i traganje za novom paradigmom. Njegov čuveni predgovor još nam pruža jedan od klasičnih opisa stanja krize.« (str.118)

Profesionalna nesigurnost koja uklesti praktičare jedne nauke u krizu (kao što je to danas na polju psihologije) uvek prethodi pojavi novih teorija. Preduslov za pojavu tih teorija (kao i u slučaju pojave novih činjenica) jeste duboka svest o nepravilnosti. Rezultat njihove pojave jeste rušenje paradigmne širokih razmara i krupni zaokreti u problemima i tehnikama normalne nauke. U vreme izmedu svesti o nepravilnostima i dovršenju izmene paradigmne, nauka opstaje u stanju krajnje krize koja zahteva razrešenje. Ukratko ćemo ispitati neke od karakteristika tog kriznog stanja da bismo videli koliko su one bliske stanju savremenе psihologije.

Prije, najčešći simptom krize jeste proliferacija različitih verzija teorije. Kun, na primer, piše: »Do onoga vremena kada je Lavozajie započeo svoje eksperimente sa vazduhom početkom 1770-ih godina bilo je skoro isto toliko verzija teorije flogistona koliko i pneumatskih hemičara.« (str. 120). Danas, postoji mnoštvo škola i pod-škola u psihologiji, od kojih su neke vrlo bliske tradicionalnoj Froidovoj teoriji i drugim koje su npravile toliki zaokret u drugim pravcima da su im preteće teško prepoznatljive. U tom pogledu, psihologija je dospela do stupnja sličnog onom u svojoj pre-paradigmnoj (pre-froidovskoj) fazi. Opet ima malo slaganja oko osnovnih stvari i svaki teoretičar je primoran da svoju oblast gradi iz njenih početaka. Takođe, sve više je istraživački rad voden froidovskom paradigmom počeo da liči na onaj koji je voden pod okriljem suprotstavljenih škola pre-paradigmog perioda — tj. on je sve više i više bio nasumično poduhvat u kome je izgledalo da sve posmatrane činjenice imaju poduhvat u kome je izgledalo da sve posmatrane činjenice imaju podjednak značaj. Razlog je jasan. Dok je froidovska paradigmna zadovoljavajuće operisala, ispunjavala je svoju funkciju obezbeđujući merila za istraživanja i na druge načine vodila aktivnosti normalne nauke. Gubitak statusa froidovske paradigmne i proliferacija novih teorija koja je iz toga proizšla jesu, Kunovim rečima, »tipični proizvodi krize.« (str. 122).

Najinteresantnija odlika kriznih stanja — i proliferacije teorije koja ih obeležava — jeste da se ona zbiravaju ne više od deceniju ili dve pre objavljujuće nove teorije koja će konačno zameniti staru. Kun iz toga zaključuje da je »nova teorija neposredan odgovor na krizu« (str. 125). I opet, razvoj psihologije verno sledi tu šemu, iako će jedino vreme pokazati da li će primalna paradigmna biti prihvaćena kao revolucionarna paradigmna.

1. Gurza, Agustin: »Scientific Revolutions and the Role of primal Theory in Psychology«, *The Journal of Primal Therapy*, Vol. III, No. 2, Summer 1976, Los Angeles, 193 — 213. (prim. prev.)

2. EST (Erhard Seminar Training) — vrsta psihoterapije bazirana na teoriji Werner-a Erhard-a. (prim. prev.)

3. Holden E., Michael, M. D., neurolog, najbliži saradnik dr. Artura Džanova, direktor Istraživačke laboratorije Primalnog instituta u Los Andelesu, koautor knjige A. Džanova »Primal Man«. (prim. prev.)

4. University of Chicago Press. (prim. autora)

5. Kuhn S., Thomas: »The Structure of Scientific Revolutions«, The University of Chicago Press, 1962. Za sva citata iz Kuhove knjige koju koristi Gurza ja sam koristio vec postojeći prevod Stanise Novakovića Kunove knjige: »Struktura naučnih revolucija«, štampane u okviru biblioteke »Sazvežđa«, Nolit, Beograd, 1974. (prim. prev.)

6. Svi primjeri iz psihijatrijske istorije uzeti su iz: E. Fuller Torrey, M. D. *Smrt psihijatrije (The Death of Psychiatry)* Penguin Books, New York, 1975. (prim. autora)

7. Prim. autora (vidi 6.)

8. Arthur Jonov, *The Primal Revolution* Simon and Schuster, 1972) p. 29. (prim. autora)

9. Arthur Jonov, *The Primal Revolution*, p. 37. (prim. autora)

S engleskog: Marjan Tošić